

הרב שלמה רוזנפלד

מידות החכם ואישיותו כגורמים להכרעה הלכתית כמותו

■ הקדמה ■ כללי פסיקה מחוץ לעולם
הלימוד ■ הכרעה על פי מידות במחלוקת
בית שמאי ובית הלל ■ דוגמאות נוספות
להכרעה על פי מידות: דוד המלך; מעמדו
של ר' יהודה הנשיא בעריכת המשנה;
הכרעה כר' יהודה לעומת חכמים אחרים;
גדולת הרמב"ם וקבלת מרותו; קבלת
ה"שולחן ערוך" של ר' יוסף קארו; קבלת
פסקי ה"משנה ברורה" ■ מדוע המידות
משפיעות על ההלכה?: הסבר הגיוני
טבעי; הסבר רוחני; הרב אלישיב קנוהל
ז"ל וספרו "איש ואשה" ■ סיכום

הקדמה

הרב אלישיב קנוהל ז"ל, רבה של קהילת כפר עציון, זכה שספרו "איש ואשה" יתקבל בקרב הציבור הרחב בכלל, ובקרב הזוגות הצעירים בפרט. ספרים רבים נכתבו בענייני טהרת המשפחה, אך ספרו של הרב קנוהל מתייחד בנועם העוטף אותו ומעיד על נעימות מחברו.

גם כראש מיזם הנישואין של ארגון "צהר", ידע הרב קנוהל להשיב לשואליו מתוך גישה ידידותית, וכך גם הנחה את הרבנים המשייבים: לדבר אל הזוגות בנועם ובידידות, מתוך הסברת הפנים הדרושה בדורנו. כאשר היה מדובר בפסקים מורכבים שיש מקום לחלוק

עליהם, הרב קנוהל ידע להסביר את פסיקתו ואת הצורך להסתמך על דעה מורכבת, ועשה זאת בחביבות מלווה בנימת התנצלות.

מטרתו של מאמר זה היא לעסוק בהשפעת מידותיו של החכם על התקבלות ספרו או פסקיו, מתוך עיון במקרים ידועים. יהיו הדברים לזכרו של הרב אלישיב קנוהל ז"ל, שכבש באישיותו את כל המשוחחים איתו והשרה אווירה ידידותית בכל מפגש עימו.

כללי פסיקה מחוץ לעולם הלימוד

בספרות ההלכה מצויים כללי פסיקה רבים המשמשים בכלל התחומים או בנושאים מסוימים; ובין הכללים הללו יש למנות את "יחיד ורבים, הלכה כרבים", "ספיקא דאורייתא לחומרא" ו"ספק דרבנן לקולא", "הלכה כסתם משנה", "הלכה כדברי המקל באבל", ועוד. אולם לצד הכללים הללו ישנם כללים השזורים בין שיטי ספרות ההלכה והפסיקה, ואף שהם אינם מתוארים במפורש ככללי פסיקה, הם נזכרים בתוך המשא ומתן ההלכתי והפוסקים מתייחסים אליהם כשיקולים המשפיעים על הפסיקה. אחד מן הכללים הללו הוא השפעתן של מידות החכם ואישיותו על פסיקת ההלכה כמותו (או שלא כמותו), והוא הדין לעניין התקבלות ספרו בציבור הרחב והפיכתו לספר מרכזי ויסודי.

מובן ששיקול זה הוא שיקול מסדר שני: תחילה נבחנות עמדותיו ההלכתיות של החכם בתוך המשא ומתן ההלכתי הרגיל, אולם בתהליך ההכרעה בין הדעות ניתן משקל רב למידות החכם ולאישיותו.

הכרעה על פי מידות במחלוקת בית שמאי ובית הלל

דוגמה מפורסמת ומפורשת להשפעת המידות והאישיות על פסיקת ההלכה היא מחלוקתם של בית שמאי ובית הלל וההכרעה העקרונית כבית הלל. כך מסבירה הגמרא (עירובין יג ע"ב) מדוע הוכרעה ההלכה כבית הלל (על פי בת קול) לאחר מחלוקת שקולה שנמשכה שלוש שנים:

וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלוהים חיים, מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן? מפני שנוחין ועלובין היו ושונין דבריהם ודברי בית שמאי, ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן... ללמדך: שכל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו, וכל המגביה עצמו הקב"ה משפילו; כל המחזר על הגדולה, הגדולה בורחת ממנו, וכל הבורח מן הגדולה, גדולה מחזרת אחריו וכו'.

הריטב"א (חידושים, שם, ד"ה ולא עוד) הוסיף וביאר שכך גם מצאנו בגמרא (סוכה כח ע"א) המתארת כיצד הקדימו זקני בית הלל את דברי זקני בית שמאי לדבריהם, וכך עשה גם ר' יהודה הנשיא שהיה מזרעו של הלל (בראשית רבה, פרשה לג), שהקדים במשנה את דברי בית שמאי לבית הלל.

דעה מרחיקת לכת לגבי משקלן של מידות החכם בשאלת ההכרעה - במחלוקת בית שמאי ובית הלל - עולה מתוך דבריו של ר' אברהם חיים שור ("תורת חיים", עירובין ז ע"א) לגבי המילה "לעולם":

ונראה, דהיינו הא דקתני ברייתא "לעולם הלכה כבית הלל", דאתי לאשמעינן דהלכה כוותיהו לעולם אפילו היכא דמחמירי בשל סופרים ומקילי בשל תורה. דמידי הוא טעמא דהלכתא כוותיהו, משום דיצתה בת קול ואמרה הלכה כמותן מפני שנוחין ועלובין היו. לכך אין לחלק.

אי נמי, לכך נקט "לעולם" לאפוקי ממאי דקיימא לן הלכה כרב באיסורי משום דבקי באיסורין הוה ומסתבר טעמיה, והלכה כשמואל בדיני משום דבקי בדיני הוה ומסתבר טעמיה; אבל כבית הלל הלכה לעולם, אפילו היכא דטעמייהו דבית שמאי מסתבר, כיון דיצתה בת קול דהלכה כבית הלל.

ה"תורת חיים" מבאר אפוא כי ההכרעה כבית הלל אינה תלויה כלל בסברה והיא תקפה "לעולם" - דהיינו גם כאשר טעמם של בית שמאי מובן יותר; ובעניין זה היא נבדלת מכללי הכרעה אחרים התחומים לנושאים מסוימים (כשמואל בדיני, כרב באיסורי, וכיוצא בזה).¹

התייחסות מעניינת נוספת להכרעה כבית הלל בשל מידותיהם הצייע ה"אור שמח" (יסודי התורה, פרק ט, הלכה ד). בדבריו, הוא מתמקד ביחס בין ההסתמכות על בת קול לבין הכלל "לא בשמיים היא" ומוצא בלשון הרמב"ם (העוסק באיסור קבלת פסיקת הלכה של נביא) הסבר מדוע קיבלו את בת הקול שהכריעה כבית הלל:

המתבונן בדברי רבינו פה ובפתיחתו לפירוש המשנה, ששם ביאר דבריו בשני פרקים אלו באורך, יראה כי סברתו דמצאנו בתלמוד שפסקו הלכה כדברי בית

1 בעניין ההכרעה כהלל ראו גם דבריו של אפרים אלימלך אורבך בספרו חז"ל: אמונות ודעות (התשס"ו), עמ' 526, שהוכיח כיצד "הלל יסד מהחדש את התורה מכוח היותו גם חסיד וגם עניו", וקבע כי "מידות הענווה, הסבלנות, אהבת הבריות ורדיפת השלום, שדגל בהם הלל, לא הפחיתו מחומרת התביעות המוסריות והדתיות שלו". לדעת אורבך, מידותיו ודרכי הנהגתו של הלל סייעו לו וכך לא רק שנתקבלו תקנותיו אלא גם דעותיו נתקבלו - אף כשחלקו עליהם אחרים. קשה לקבל את השוואתו בין ויכוחים בכל בית המדרש לוויכוחים בעולמם של חכמים, אך אין זה המקום לכך.

הלל נגד בית שמאי, משום שהם היו נוחין זה לזה ושונין דברי חבריהן, וכן רב הלכה כמותו באיסורי, משום שהיה רגיל בהוראות, כמו שפירש הרא"ש פרק שור שנגח ד' וה' (סימן ד), ושמואל, כמותו בדיני, משום דשכיח בבי רב נחמן, דשכיחי דיני (כבא בתרא דף סה ע"א), ואם כן כשחקרו איך לקבוע ההלכה כדברי מי, על זה יצאת בת קול ואמרה (ב"מ נט ע"א) הלכה כבית הלל והלכה כר' אליעזר בכל מקום, משום שהבת קול נאמר על האדם, ולא על גוף דבר ההלכה פרטית ולא על תנורו של עכנאי בפרטות, שזה שהאדם ראוי לקבוע הלכה כמותו, אין זה מופת פרטיי שכיון להאמת בדבר פלוני, רק בכללות, בכל מקום ראוי לפסוק כרב נגד שמואל באיסורי, וכיוצא בו, ובזה פליג ר' יהושע ואמר אין משגיחין בבית קול, אבל להכריע על הלכה פרטית לאמר: הלכה כפלוני, על זה נאמר לא בשמים היא, ועל זה אמרו בתמורה טו ע"א שהשיב יהושע, כשאמרו לו שאל, לא בשמים היא, ואם נביא אמר הלכה כפלוני הרי זה נביא שקר, אבל לפסוק איך ראוי לקבוע הלכה בכל מקום, שזה אינו אימות עצמו (שהאם) [שהאדם] מפני שהוא רגיל בהוראות זכה לכוון האמת בכל דבריו באיסור והיתר... ועל זה יצאה בת קול הלכה כבית הלל וכו', כמו שפירשתי, כן נראה בכוונת רבינו ודו"ק.

ה"אור שמח" מבחין אפוא בין הכרעה על אודות פרט הלכתי מסוים, שאליה אין לשמוע אם היא נעשית בדרך של נבואה או בת קול, לבין הכרעה כללית - כגון: הלכה כבית הלל משום מידותיהם, או הלכה כרב באיסורי וכשמואל בדיני - שבה אין פסול.

דוגמאות נוספות להכרעה על פי מידות

דוד המלך

על דוד המלך נאמר שהלכה כמותו בכל מקום (סנהדרין צג ע"ב). הרב בצלאל זאב שפרן תלה זאת במידותיו של דוד המלך וכך כתב (שו"ת הרב"ז, חלק ג, חושן משפט, סימן קלז):

הא דאמרינן בסנהדרין (צג ע"ב) על דוד: "וד' עמו" (ש"א טז) "הלכה כמותו בכל מקום". על-פי מה דאמרינן בסוטה (ה ע"א) על הפסוק: "ואת דכא ושפל רוח", "אני את דכא". ופירש רש"י: "אני מרכין שכינתי אצלך" עכ"ל. דכיון שדוד הקטין והשפיל את עצמו הרכין הקדוש ברוך הוא שכינתו אצלו, ועל כן שפיר דרשו חז"ל: "וד' עמו - הלכה כמותו בכל מקום", כיון שדעתו שפלה, דברי תורה מתקיימין בו. ומטעם זה זכו גם בית הלל לקבוע הלכה כמותם, מפני שנוחין ועלובין היו (עירובין יג ע"ב).

אם כן, אף במקרה של דוד המלך, מידותיו ואישיותו היו גורם מכריע בקביעת ההלכה כמותו; ומן ההשוואה להכרעה כבית הלל עולה כי זהו כלל עקרוני שניתן להשתמש בו גם במחלוקות אחרות.

מעמדו של ר' יהודה הנשיא בעריכת המשנה

המידות והאישיות היו מרכיב משמעותי בקביעת מעמדו של ר' יהודה הנשיא (נוסף על גדלותו בתורה), שבזכות אורחות חייו כונה "רבנו הקדוש" והיה סמל הענווה עד שאמרו עליו (משנה, סוטה ט, טו) "משמת רבי בטלה ענווה ויראת חטא".² המשנה שנערכה על ידו התקבלה על ידי כל חכמי ישראל, ועובדה זו הוסברה על ידי הרמב"ם כתלויה במידותיו ובאישיותו הייחודית (הקדמה לפירוש המשנה, פרק ג):

וכאשר הגיע הזמן אחריהם אל רבינו הקדוש ע"ה, והיה יחיד בדורו ואחד בזמנו איש שנמצאו בו כל החמדות והמדות הטובות עד שזכה בהם אצל אנשי דורו לקרותו רבינו הקדוש ושמו יהודה. והיה בחכמה ובמעלה בתכליתם כמו שאמרו (גיטין נט ע"א) "מימות משה רבינו ועד רבי לא ראינו תורה וגדולה במקום אחד". והיה בתכלית החסידות והענווה והרחקת התענוגים כמו שאמרו ג"כ "משמת רבי בטלה ענווה ויראת חטא".

אומנם הרמב"ם מזכיר תכונות נוספות שסייעו להתקבלותה של המשנה - עושרו וגדולתו של ר' יהודה הנשיא - אך הוא מדגיש את מרכיב המידות הטובות: צדקותו וחסידותו של ר' יהודה הנשיא, הרחקתו את התענוגים, וכמובן ענוותנותו ויראת חטא שלו.

מן האמור עד כה - לגבי מחלוקת הבתים ההכרעה כבית הלל ובעניין ההכרעה כר' יהודה הנשיא וכדוד המלך - עולה כי תיתכן הכרעה עקרונית כחכם פלוני גם עקב מידותיו. נמשיך ונתבונן בדוגמאות נוספות שיש לשייך לתופעה זו.

הכרעה כר' יהודה לעומת חכמים אחרים

הגמרא (עירובין מו ע"ב) מלמדת כי במחלוקות "ר' מאיר ור' יהודה, הלכה כר' יהודה", ונראה שאף כלל הכרעה זה קשור לאופיים הייחודי של שני התנאים הללו שעליהם נאמר בכרייתא (אבות דרבי נתן, נוסחא א, פרק יח; גיטין סז ע"א):

2 אומנם ר' יהודה הנשיא נהג את נשיאותו ביד רמה וזרק מרה בתלמידים ואף ציווה לבנו לנהוג כן (כתובות קג ע"ב), הוא אך לא עשה זאת לכבוד עצמו אלא לכבוד מעמד הנשיאות (שם).

איסי בן יהודה היה קורא לחכמים שמות: לר' מאיר - חכם וסופר; לרבי יהודה - חכם לכשירצה.³

רש"י על אתר הסביר למה הכוונה במילים "חכם לכשירצה": "כשהיה רוצה להיות מתון ומתיישב בדבריו, היה חכם"; ומהר"ץ חיות (גיטין סו ע"א, ד"ה גמרא ר' יהודה) הרחיב כלפי מה הדברים אמורים:

דהנה ידענו בנסיון, דאף האדם היותר שלם בתכלית השלימות, אינו עלול בכל עת לחכמה והתבוננות, ולא כל הזמנים שוים. ובזמן שאדם בצער או בכעס או שהוא במעמד העוני או שתקפה עליו הכעס והקנאה, הנה אינו עלול בשעה זו להעמיק במדע...

ולשחות בעמקי מצולות התורה והעבודה, צריכין להפשיט את כל עניינים החושים ושאר מחיצות המבדילות....

ושבחו בכאן את ר' יהודה שר' יהודה היה חכם לכשירצה, היינו בכל עת שהיה רוצה להעמיק בחכמה היה הנקל בעיניו להשקיע ביון מצולה כל ענייני חושים ולהפשיט עצמו מן העולם התחתון ולהשתדל בדעה ובתבונה, ודבר זה הוא הוא מעלה גדולה מאוד, ולא נמצא איש בין שישים רבוא אשר יוכל להתפאר עצמו כי הוא מוכשר בכל עת ובכל רגע לכנוס בפנימית התורה.

אם כן, מעלתו הייחודית של ר' יהודה הייתה יכולתו "להפשיט את כל עניינים החושים", להתרכז ולהתעמק בנידון שלפניו "בכל עת שירצה".

נראה שבתכונות אלו יש לתלות גם את ההכרעה כר' יהודה כנגד ר' מאיר. יכולתו לשלוט בעצמו ולמשול על המידות הקשורות לגוף, הכעס והקנאה ודומותיהן, היא שהביאה לפסיקת ההלכה כמותו בדומה לאמור לעיל על דוד המלך, ר' יהודה הנשיא ובית הלל. נראה כי זוהי גם כוונתו של ר' נתן מרומי בעל "הערוך" (ערך חכם) שאת מעלתו הנזכרת של ר' יהודה ביאר במילים: "לכשיפתח שפתיו הוא ראש המדברים", ובדבריו הוא רומז לאמור בגמרא (שבת לג ע"ב) כי ר' יהודה הוא "ראש המדברים בכל מקום" כלומר מקובל כנציג הציבור בעיני השלטון.

3 רבות נכתב על הביטוי המוקשה "חכם לכשירצה" ועל משמעותו: וכי חוכמתו תלויה ברצונו ובלא זה אינו חכם! המהרש"א (חידושי אגדות, שם, ד"ה ר' יהודה), הביא גרסה שלפיה יש למחוק את המילה "לכשירצה": "עייין פרש"י והוא דחוק, דאין זה בכלל מונה שבחן. ובערוך פירש: לכשיפתח שפתיו הוא ראש המדברים עכ"ל והיינו שבת. ובאבות דר"נ לא גרס אלא ר' יהודה חכם' ולא גרס 'לכשירצה'".

גדולת הרמב"ם וקבלת מרותו

דברים קרובים, בעניין השפעת המידות והאישיות על ההכרעה כחכם פלוני כנגד זולתו, מצויים בדברי החיד"א על הרמב"ם (שבהם הוא מצטט את הרמב"ן בתשובותיו):⁴

כתב הרמב"ן באגרתו לרבני צרפת הובאה במצרף לחכמה (דף פ"ה) על הרמב"ם וז"ל: הלא שאלתם עוברי דרך המאריכים לשון המפליגים מליצה, בתהלת הרב הגדול במעלת חסידותו בתוקף אמונתו בעוצם ענותנותו בגדולת יחוסו בנדבת כיסו, במעשיו הנפלאים, במליו הנוראים, בהיותו ביראת אלהיו דבק וחושק ובתלמודו נושק, אוהב דברי חכמים ומחבקן הם מחמד עיניו ומחמד לנפשו עטרות לראשו.... מי הכה הצדוקים אשר היו כגבורים בוסים, מי נתן הביתוסים לשוסים, הלא הרב ז"ל... והנני מעיד עלי לפני רבותי שמים וארץ, כי שמענו ממגידי אמת שבכל ארצות מלכות תימן, קהלות רבות עוסקות בתורה ובמצות לשמן, והיו מזכירים שם הרב בכל קדיש: בחייכון וביומיכון ובחיי דרבנא משה בר מיימון, אשר האיר עיניהם בתורה והעמידן בקרן אורה לבטל מהן גזרות קשות וכובד המס, כי היו כטיט חוצות מרמס ומעליהם עול הגלות הרים ויחלו מעט ממשא כו' ושרים עכ"ל. ועוד האריך בשבח הרמב"ם ע"ש באורך.⁵

דברים אלה מפורשים יותר בלשונו של ר' יוסף חיים, ה"בן איש חי", בהקדמת ספרו "רב פעלים". הוא עוסק בכיטויים החריפים שנוקט הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם, וטוען שפסקי הרמב"ם התקבלו בשל ענוותנותו:

יש בבעלי תשובות שני סוגים בענין אחר והוא, יש מדברים בענוה ודרך כבוד, בשקלא וטריא שעושין בדברי חכמי הדור שקדמו להם, וגם לאשר בזמנם, ואם ימצאון איזה שגיאה גדולה בדבריהם, הן בסברה ועיון, הן בהשמטה דאשתמיט להו, לא יחליטו השגיאה לחכמי הדור אלא יתחילו בלשון "לכאורה" ויסיימו בלשון "צריך עיון".

ויש מפני שרואין חריפותם ובקיאותם כי רבה היא, והמה חכמים גדולים בעיניהם, ידברו קשות נגד חכמי הדור שקדמו להם, ויחשיבו לטועים ויחליטו בדעתם ההשגה, עד שברור להם שאין לקושייתם תשובה. ובאמת מנהג זה אשר נוהגים בו הוא טעות ואיננו נכון.

4 שם הגדולים, מערכת גדולים, אות מ, קנ - הרמב"ם.

5 החיד"א מוסיף ומתאר את התקבלות פסקי הרמב"ם בקהילות ישראל: "ראיתי בתשובות הרב מה' יעקב פראג" מהמה כ"י סי' סה שכתב וז"ל אנו מקובלים מגאוני מצרים ומחכמי המערב, שכל הקהלות מסוף המערב וארץ מצרים וארם נהרים וארם צובה ופרס ותימן, כלם קבלו להתנהג על פי חבור הרמב"ם, ובפרט בארץ מצרים שהוא מארי דאתרא רבם ולמדמם תורה" (שם).

ראו מי לנו גדול מרבינו הראב"ד בתורה ויראה, אשר השיג על הרמב"ם כמה השגות, וזלזל בכבודו, ולא היה חשוב בעיניו כל כך,⁶ וסוף דבר מה עלתה לו, שבאו חכמי הדור אחריו וקיימו דברי הרמב"ם, ותירצו כל אותם השגות אשר עליו, וכבוד הרמב"ם הלך וגדול בעיני כל חכמי הדורות, ועלה על כל כבוד רבינו הראב"ד ז"ל עשר ידות בעולם הזה, ומה' היה לו כבוד זה דשמעתיה מתבררן בעלמא דור אחר דור אליו ישמעון, וכל העולם עונים אחר ספר משנה תורה, מקודש מקודש.

באופן דומה כותב ר' יוסף חיים גם כנגד ר' שלמה לוריא, המהרש"ל, שכתב בחריפות כנגד ר' יוסף קארו וחיבורו ה"שולחן ערוך"; ואף מהקשר זה אנו למדים שדרך כתיבתו הנינוחה של חכם, המבטאת את אישיותו ויחסו המידותי לזולת, היא המתקבלת יותר להלכה.

קבלת ה"שולחן ערוך" של ר' יוסף קארו

גם מעמדו המיוחד של ר' יוסף קארו, שספרו ה"שולחן ערוך" התקבל בכל קהילות ישראל כספר מרכזי ויסודי, נוצר בעקבות מידותיו ואישיותו - לצד רוחב ידיעתו וחוכמתו. כך לדוגמה כתב עליו הרמ"א (שו"ת, סימן מח):

באתי להשיב מפני הכבוד לדברי הגאון הגדול מוריני ורבינו יוסף קארו... וכל החולק עליו כחולק על השכינה.

במקום נוסף - בהקדמתו ל"דרכי משה" הקצר (הערותיו על ה"טור" ו"בית יוסף") - מתאר הרמ"א כיצד שמע על ר' יוסף קארו וגדולתו ועל פירושו "בית יוסף", והחליט להצטרף אליו כמעיר ולא לכתוב את פירושו בספר נפרד:

ובהגיע טור אסתר, ר"ל אסור והיתר, והתחלתי הלכות חלה, אחזני פלצות ולבשני חלחלה, בשמעני נר ישראל ראש הגולה, ארי מסבכו עלה, אל השמים ורוח א' להין קדישין בחפנו אסף, וחיבר ספר בית יוסף, אשר כל רואיו ידעון את מעלתו ואת טובו ורוב טוב הצפון בקרבו, אז נבהלתי שפועל הריק פעלתי, ושיגעתי לריק

6 אכן יש לציין כי בעניין סגנונו החריף של הראב"ד כנגד הרמב"ם, כתב החיד"א (שם הגדולים, מערכת גדולים, אות א, יא - הראב"ד השלישי) כי הראב"ד נהג כן מסיבות עקרוניות וציבוריות, וכלשונו: "הראב"ד בהשגות פרק ו' דכלאים אזיל ומודה להרמב"ם שמלאכה גדולה עשה באסיפת בבלי וירושלמי ותוספתא, והטעם שהשיג עליו בכל תוקף הוא כדי שהדורות לא יסמכו עליו, ויסברו דאין לנטות מדבריו, ומה גם שקרא ספרו 'משנה תורה', שאחר תורה שבכתב ספר הרמב"ם הוא משנה לתורה. וגם יגררו אחריו בספר המורה, וכמו שכתב הרמ"ע בתשובה סוס"י ק"א, ומהר"ם חאגיז בס' משנת חכמים. וגם הרמ"ה ז"ל היטב חרה לו על שם משנה תורה".

ולבהלה ושינתי בחנם ממני גזלתי, ואל הנעור הזה התפללתי, כי דברי נגד חכם הנ"ל כאין נחשבו ושרגא בטיהרא מאי מהני, וכפיס מעץ יבש כמוני מה יענה, כי בידיעתו הכוללת הקיף הכל, וד' בירך אותו בכל, דבר אחד ממנו לא נפל מכל. כיוצא בדברי השבח הללו אמר "המגיד" לר' יוסף קארו עצמו (מגיד מישרים, פרשת ויקרא, מהדורא קמא):

ויען כי מסרת נפשך על חזרת עטרת הסמיכה ליושנה, תזכה להיות מוסמך מכל חכמי א"י ומחכמי חוץ לארץ, ועל ידך אחזיר הסמיכה ליושנה ואזכך לגמור חיבורך...⁷

הרב חיים דוד הלוי הסביר כי מסירות הנפש של ר' יוסף קארו הייתה על אחדות האומה (שו"ת עשה לך רב, חלק ט, סימן לד):

הדברים סתומים, אך דבר אחד ברור כי מרן מסר נפשו על החזרת עטרת הסמיכה. ומדוע עשה זאת, לענ"ד משום שרצה לראות כאמור באחדותה הרוחנית, שהוא סוד קיומה של אומה, וכמו שנפרש להלן. וכאמור זו היתה המגמה האמתית של מהר"י בירב וחכמי צפת.

הרב הלוי ממשיך ועוסק בגדלותו של ר' יוסף קארו תוך שהוא מצטט מדברי החיד"א:

אך במה זכותו גדולה שזכה לכך? על זה כותב מרן החיד"א (שם הגדולים, מערכת ספרים, ערך נ"ט - בית יוסף) וזו לשונו: "ודע שקבלתי מאדם גדול בחכמה ויראה שקיבל מרב גדול שקיבל מזקנים שנתגלה בדור מרן ז"ל שהיו הרמ"ק והאר"י וכל קדושים עמהם סייעתא דשמיא שישראל לפי הדור היו צריכים לספר זה, שיקבץ כל הדינים ויגלה שורשיהם לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא. ובאותו הדור היו נמצאים שלשה רבנים ראויים לזה, והם מהר"ר יוסף טאיטצק, והרב מרן (הוא יוסף קארו) והרב מהריב"ל הוא ר' יוסף בן לב. (ראוי לציון ששלשתם שמם יוסף). והסכימו מן השמים ותנתן דת ע"י מרן הקדוש, מפני ענותנותו היתרה...".

כך כתב גם הראשון לציון הרב מרדכי אליהו, בהקדמה להערותיו ל"קיצור שולחן ערוך" של הרב שלמה גאנצפריד:

וכל זה בזכות קדושתו, טהרתו וענותנותו [של ר' יוסף קארו], ובזכות בקיאותו כי רבה ובכח ההכרעה ש"מן שמיא קא זכו ליה", כידוע.

7 השווה גם לדברי "המגיד", שם, פרשת בשלח, מהדורה קמא: "ואזכך לגמור כל חיבוריך ופסקיך נקיים מכל סיג וטעות ולהדפיסם ולפשטם בכל גבול ישראל".

וציטט גם מדברי החיד"א בספרו "שם הגדולים":

מֵרֵן לְפִי רֹב הָעֲנוּוֹה מְכַלְכֵּל דְּבָרָיו הַקְּדוּשִׁים. וְרֵאִיתִי לְמַהֲרָא אֶלְפִנְדְּרָא... שְׁכַתְּבֵי דְאִין דְּרַךְ מֵרֵן לְסַפֵּר בְּגִנּוֹת מִי שְׁפּוֹסֵק דְּלֵא כּוּוֹתִיָּהּ, וּמִשְׁנַתּוֹ הִיא מִשְׁנַת חֲסִידִים.⁸

קבלת פסקי ה"משנה ברורה"

לְרֵשִׁימַת הַפּוֹסְקִים וְהַחֲכָמִים שְׁדַבְּרִיהֶם הַתְּקַבְּלוּ בְּשֵׁל מִיּוֹדוּתֵיהֶם יֵשׁ לְהוֹסִיף גַּם אֶת ר' יִשְׂרָאֵל מֵאִיר הַכֶּהֵן מְרַאדִּין, שְׁסִפְרוּ הַ"מִּשְׁנָה בְּרוּרָה" הַתְּקַבְּלֵי בְּדוֹרֵנוּ בְּקֶרֶב חוּגֵים רַבִּים. בְּעַל הַ"מִּשְׁנָה בְּרוּרָה" נוֹדַע בְּמִיּוֹדוּתוֹ הַתְּרוּמִיּוֹת וּבְצַדְקוֹתוֹ הַמִּיּוֹחֶדֶת הַנִּיכְרַת גַּם בְּסִפְרָיו "חֶפֶץ חַיִּים", "שְׁמִירַת הַלְּשׁוֹן" וְאַחֲרֵיהֶם.

וְאִכֵּן בְּהַסְפְּדוֹ עַל בְּעַל הַ"מִּשְׁנָה בְּרוּרָה" עֲמַד הַרְאִי"ה קוֹק עַל תְּכּוֹנוֹת אֵלוֹ וְצִיִּין כִּי דֹאגְתּוֹ לְעַם יִשְׂרָאֵל הִיא שֶׁהִבִּיאָה לְחִיבוּר כָּל סִפְרָיו (מֵאֲמָרֵי הַרְאִי"ה, עֲמ' 131-132):

דוֹרֵנוּ הַשְּׁקוּעַ בְּסַכְסוּכֵי מַפְלְגוֹת וּבְעֵנִינִים חוֹמְרִיִּים יוֹתֵר מִהַמְדָּה הַדְּרוּשָׁה לְהַעֲרַכְתֶּם שֶׁל עֵנִינִים אֲצִילִיִּים וּפְעוּלוֹתֵיהֶם בְּחַיִּים, אֵינוֹ מוֹכְשֵׁר בְּנִקְלָה לְהַעֲרִיךְ מִהַ גְּדוּלָּה הִיא הַהִשְׁפָּעָה הַנִּפְלְאָה שֶׁל גּוֹף קְדוֹשׁ וְנִשְׁמָה קְדוּשָׁה זֹו עַל הַחַיִּים שֶׁל הַדּוֹר הַהוּוֵה, וּמֵתוֹךְ כֵּךְ אֵינוֹ יִכּוֹל לְהַעֲרִיךְ מִהַ הוּוֵה הָעֶרֶךְ שֶׁל הַהִשְׁפָּעָה הַעֲתִידָה לְהִיּוֹת נִקְלָטָה בְּחַיִּים הַעֲתִידִים מֵאוּצְרוֹת הַקְּדוֹשׁ אֲשֶׁר הַשְּׂאִיר בְּרַכָּה אַחֲרָיו בְּסִפְרָיו וּבִיּוֹתֵר בְּרֵשִׁימַת חַיִּיו הַקְּדוּשִׁים וְהַטְּהוּרִים. זֹאת הִתְּנָה נֶפֶשׁ מִהַנִּפְשוֹת הַיּוֹתֵר מֵתוֹקְנוֹת. נִשְׁמָה שֶׁהִיא שְׁקוּיָה כּוֹלָה מְלֻשֵׁד גֵּן עֵדֶן הַעֲלִיּוֹן שֶׁאֵין לָהּ בְּעוֹלָמָה כִּי אִם הַחֶפֶץ הַטּוֹב הַיּוֹתֵר עֵדִין וְהַיּוֹתֵר קְדוֹשׁ שְׁכוּלוֹ כְּלוּל הוּוֵה בְּקֶשֶׁר הַמוּחַלֵּט שֶׁל הַחַיִּים רַק כְּדִי לַעֲשׂוֹת רִצּוֹן קוֹנוֹ, לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְמִי שֶׁאֲמַר וְהִיָּה הָעוֹלָם, עַל יְדֵי הַרְמַת עֶרֶךְ הַחַיִּים הַיְּחִידִים שֶׁל עֲצֻמוֹ, וְעַל יְדֵי הַרְמַת הַחַיִּים הַכְּלָלִיִּים שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל כּוֹלוֹ. זֶה הִיָּה כָּל הַתּוֹכֵן שֶׁל חַיִּי הַפְּלֵאוֹת הַקְּדוּשִׁים אֲשֶׁר לְהַאִישׁ הַגְּדוֹל הַזֶּה, עֲנֵק הַצַּדֵּק וְהַחֲסֵד.

הַרְאִי"ה מְפָרֵט אֶת סִפְרָיו הַשּׁוֹנִים שֶׁל ר' יִשְׂרָאֵל מֵאִיר הַכֶּהֵן וְאֵת טוֹב הָעֵין וְהָאֲחֲרִיּוֹת שֶׁהִבִּיאוּהוּ לְכּוֹתְבָם, עַד שֶׁמִּגִּיעַ לְ"מִשְׁנָה בְּרוּרָה" וּמִצִּיִּין (שֵׁם):

וּבְכָל מִשְׁךְ הַזְּמַן הַקְּשִׁיב אֶת הַדְּחַיִּים הַיִּשְׂרָאֵלִיִּים הַמְּלָאִים עַל פִּי הַתּוֹרָה וְהַמְצוּהַ שֶׁהֵם חַיִּי הַיְּהוּדוֹת הַקְּבוּעִים הַתְּמִידִיִּים, שֶׁהֵנָם רְשׁוּמִים לְפָרְטֵיהֶם בְּחֶלֶק הַשּׁוֹלְחָן הַרְאִשׁוֹן לְאַרְבַּעַת חֲלָקָיו שֶׁהוּוֵה חֶלֶק אֹרַח חַיִּים. וְהוּוֵה מִצָּא שְׁעַם כָּל מִהַ שֶׁנִּעְבַּד הַחֶלֶק הַזֶּה וְנִתְפָּרֵשׁ לְפָרְטָיו עַל יְדֵי גְדוּלַּת הַדּוֹרוֹת שֶׁעֲסָקוּ בּוֹ בְּכָל כֵּךְ קְבִיעוֹת

8 שֵׁם הַגְּדוּלִים, מַעֲרַכַת הַסִּפְרִים, אוֹת ב, נט - בֵּית יוֹסֵף.

עדיין הוא צריך ברובי פרטיו בירור והכרעה. ולשם כך חבר את ספרו "משנה ברורה" ו"ביאור הלכה" על שולחן ערוך אורת חיים שגם הוא קבע לו כבר נחלת עולמים בתור ספר פוסק מבוסס שהלכה כמותו בכל מקום.

מדוע המידות משפיעות על ההלכה?

ראינו אפוא מקרים לא־מעטים שבהם מידותיו של החכם ואופיו הם שיקול משמעותי בהכרעה כמותו, ועתה יש לשאול לטעם הדבר, כלומר מדוע למידותיו של האדם ישנה משמעות בשאלת ההכרעה כמותו, גם כאשר מבחינה עניינית, הנימוקים והראיות תומכים לכאורה בדעה החולקת (כפי שנאמר לגבי בית שמאי שטעמם מסתבר ובכל זאת אין הלכה כמותם)? בעניין זה מצאנו שני כיוונים עיקריים: האחד הגיוני־טבעי והשני רוחני.

הסבר הגיוני־טבעי

הגמרא (תענית ז ע"א) מלמדת ש"דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה", וכך היא מסבירה את העובדה שהתורה נמשלה למים, יין וחלב - כשם ששלושה משקים אלה אינם מתקיימים אלא בפחות שבכלים, כך גם דברי תורה אין מתקיימים אלא במי שממעיט את עצמו. טעם הדבר הוא שכאשר דעתו של אדם שפלה, דברי התורה מוצאים מקום לשכון בתוכו ולבוא בקרבו ללא מכשולים הנובעים ממידות שליליות. במצב כזה גוברת היכולת לכוון לאמיתתה של תורה וכך יש להסביר את הדוגמאות שנזכרו בפרק הקודם ואת ההכרעה כחכם שמידותיו מתוקנות ואופיו נוח.

כך כתב המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב הכעס, עמ' רלו) שהסביר כי מהות ההלכה היא "הדרך הישר והשווה" שאינו נוטה "לא לימין ולא לשמאל", ולפיכך הוכרעה ההלכה כדעת בית הלל שהיו "בעלי הנחה" (כלומר לא היו כעסנים) ולא היו "יוצאים מן השיווי" (כלומר מדרך האמצע המאוזנת):

מזה תבין ותדע המידה הזאת, מי שהוא בעל הנחה. כי כאשר הוא בעל הנחה אינו יוצא מן הישר כלל ונשאר על השיווי, הפך מי שאינו בעל הנחה, שמפני כך יוצא מן השיווי. ומפני כך אמרו שזכו בית הלל להיות הלכה כמותן. מפני שהיו בעלי הנחה, שלא היו כבית שמאי, שהיו קפדנים, וידוע כי הקפדן מפני גודל כעסו יוצא מן השיווי לגמרי, וההלכה היא הדרך שאינו יוצא לימין ולשמאל כלל. ולכך נקרא הלכה כי ההולך הוא הולך ביושר, אינו נוטה מן הדרך הישר והשווה כלל, לא

לימין ולא לשמאל. וזהו מידת בית הלל שהיה להם מידה זאת בכל הנהגתם שלא היו יוצאים מן השיווי, שהיו נוחים.

מידת הכעס מסיטה את האדם מן ההלכה הישרה, אף שהוא חכם וחרף כבני בית שמאי, וייתכן שיש במידה זו כדי ללמד על השפעתן של מידות נוספות.

אפשרות הסבר נוספת עולה מדברי הגמרא (עירובין יג ע"ב) בעניין קבלת ההלכה כבית הלל. הגמרא מבארת שמלבד שבני בית הלל היו נוחים ועלובים, הם גם היו מקדימים את דברי בית שמאי לדבריהם - כלומר שמעו את דברי האחרים ביתר בחינה ועיון, ורק אחר כך אמרו את דבריהם. לנוהג בדרך זו מתאפשר להתבונן במכלול הדברים ביתר עומק ורוחב דעת, וממילא לכוון יותר לאמיתתה של תורה, ולפיכך יש משקל לעניין זה בהכרעת ההלכה.

באופן דומה הסביר החיד"א בספרו "פתח עיניים":⁹

אפשר לתת טעם דרך הטבע, דמי שהוא עניו מסתפק אם כיון לאמת, שאינו מחשיב עצמו וחוזר הרבה פעמים לעיין ולראות אם סברתו אמת.

לדעת החיד"א, הענווה מביאה לבחינה מאומצת של הסוגיה ולחתירה יסודית אחר האמת, ולפיכך העניו עשוי להגיע לדיוק רב יותר.¹⁰

הסבר רוחני

כיוון הסבר נוסף נושא אופי רוחני יותר, ולפיו חכם שמידותיו מתוקנות זוכה לסייעתא דשמיא ולהכוונה שמיימית, ולפיכך הלכה כמותו. כך למדנו בפרק הקודם בדברים שהביא הרב מרדכי אליהו בשם החיד"א שכתב כי עקב המידות של ר' יוסף קארו "מן שמייא קא זכו ליה" ונקבעה הלכה כמותו.¹¹

9 חלק ראשון (התשי"ט), עמ' פח-פט.

10 ראו גם בספרו של החיד"א "חומת אנך" (פרשת נח, בראשית ב, ג): "ורמז שהיה מקיים הפוך בה והפוך בה דכלא בה. וזה טעם דהעניו מכיון להלכה וכמו שאמרו דהלכה כבית הלל שהיו ענותנין דהעניו אינו מאמין בסברתו וחוזר חוזר אור חוזר ואור מקיף עד שיקיף לדון את שתקיף ועי"ז מכיון אל האמת".

11 ראו גם בביאורו של החיד"א לפסוק "מה טובו אהליך יעקב" (שם, במדבר ז): "אי נמי, אפשר לרמוז, דידוע דעל ידי הענוה מכוונים להלכה כמו שאמרו פ"ק דעירובין דלזה זכו בית הלל שהלכה כמותן, מפני שהיו נוחין ועלובין וכו' ומרן ז"ל בכללי הגמרא פירש דבזכות הענוה יאר ה' פניו בתורה. וזה רמז מה טובו מה על דרך ונחנו מה. רצה לומר, על ידי מה שהוא הענוה, טובו אהליך יעקב, טובו לשון אורה שמאירים בתורה באהלה של תורה - בין בתחילת למודו דעדיין אינו קבוע כאהל, בין אחר כך, בהיותו קבוע לתורה, כמו משכן. הענוה היא עיקר לכוין לאמת". ראו כיוצא בזה גם במקום אחר (שם, פרשת נח, בראשית ב, ג): "ועוד טעם אחר: דהעניו נעשה מרכבה לשכינה, והלכה רומז לשכינה ולכך מכיון ההלכה".

דברים דומים כתב הראשון לציון הרב עובדיה יוסף בשם ר' יוסף קארו בעניין פסיקת ההלכה כבית הלל; והוסיף הרב עובדיה יוסף שהדברים נכונים גם לגבי ר' יוסף קארו עצמו:¹²

וּכְתַב עַל זֶה מֶרֶן הַקְּדוֹשׁ בִּסְפָרוֹ כִּלְיֵי הַגְּמְרָא (עַל הַלִּיכוֹת עוֹלָם, דָּף נֹא ע"א), לְכַאוּרָה יֵשׁ לְתִמּוּהָ שֶׁאֵם אֵינָן הַדִּין כְּדַבְרֵיהֶם, וְכִי מִפְּנֵי רֹב מִדּוֹת טוֹבוֹת שְׁבָהֵם קִבְעוּ הַלְכָה כְּמוֹתָם? וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ כְּוֹנֵת חֲז"ל, שֶׁמִּפְּנֵי מָה זָכוּ לְכוּיֵן תְּמִיד לְאִמְתָּ? וְעַל זֶה הִשִּׁיבּוּ, שֶׁמִּפְּנֵי הַיּוֹתֵם אֲנִשֵּׁי אִמְתָּ נֹחִים וְעֹלּוּבִים וְעִנּוּתָנִים זִיכּוֹ אוֹתָם מִן הַשָּׁמַיִם לְכוּיֵן תְּמִיד לְאִמְתָּ. ע"כ...
לְכֵן גַּם מֶרֶן הַקְּדוֹשׁ שֶׁהִיא מוֹכֵתֵר בְּנִימוּסִין וּבַעֲנוּהָ טְהוּרָה, וּמִקְבַּל הָאִמְתָּ מִמִּי שֶׁאִמְרוּ, זָכָה לְכוּיֵן לְאִמְתָּ, וְהִתְפַּשְׁטוּ הוֹרָאוֹתָיו בְּכֹל תְּפֻצוֹת יִשְׂרָאֵל.

במקום אחר שב הרב עובדיה יוסף על הדברים הללו ולמד מהם שכל פוסק חייב לעיין בדברי הפוסקים שקדמו לו, להביא אותם ולדון בהם, וכך יזכה לכוון לאמיתתה של תורה:¹³

וַיְדוּעַ מָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּעִירוּבֵינָן (יג ע"ב), מִפְּנֵי מָה זָכוּ בֵּית הַלֵּל לְקִבּוּעַ הַלְכָה כְּמוֹתָן מִפְּנֵי שְׁנוּחֵינָן וְעֹלּוּבֵינָן הָיוּ וְשׁוֹנֵינָן דְּבַרְיָהֶם וְדַבְרֵי בֵּית שְׁמַאי. וְלֹא עוֹד אֵלֶּא שֶׁמִּקְדִּימִים דְּבַרְיָ בֵּית שְׁמַאי לְדַבְרֵיהֶם. ע"ש. וְכַתֵּב מֶרֶן בְּכִלְיֵי הַגְּמְרָא (דף נא) שֶׁלְּפִי שְׁנוּחֵינָן וְעֹלּוּבֵינָן הָיוּ, וְשׁוֹנֵינָן דְּבַרְיָהֶם וְדַבְרֵי בֵּית שְׁמַאי, זָכוּ לְכוּיֵן לְאִמְיִתָּה שֶׁל תּוֹרָה שֶׁצְרִיךְ זָכוֹת וְתַפְלָה כְּדִי לְזָכוֹת לְאִסּוּקֵי שְׁמַעְתָּתָא אֲלִיבָא דְהַלְכָתָא (בבא קמא צ"ב) וְע"ש.

וְעֵינָן עוֹד בִּסְפָר יֵבִין שְׁמוּעָה (כָּלֵל ר"ל ח). ע"ש. וְע"ע בְּשׁו"ת פְּרִי הַשְּׂדֵה ח"ב (ס"ט ז) שֶׁכַּתֵּב, שְׂרָאוֹי לְכֹל מַחְבֵּר סֵפֶר לְחַבֵּב דְּבַרְיָ חֲבִירוֹ, שֶׁעַל יְדֵי כֵן יִזְכֶּה שִׁיקְבְּעוּ הַלְכָה כְּמוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּעִירוּבֵינָן (יג ע"ב). וְלֹא כְּמוֹ קִצַּת מַחְכְּמֵי דוֹרְנוּ שֶׁאֵינָם נֹחִים זֶה לְזֶה בְּהַלְכָה וְאֵינָם מְזַכִּירִים כָּלֵל מִדְּבַרְיָ חֲבַרְיָהֶם. ע"ש.¹⁴

12 שו"ת יחזקאל דעת, חלק ה, הקדמה וכללי השולחן ערוך, סעיף ה (כותרתו: "מן השמים זיכו את מרן שיתקבלו פסקיו בכל העולם").

13 שו"ת יביע אומר, חלק א, אורח חיים, דברי פתיחה.

14 דברים אלה אינם סותרים את הדיון הענייני ללא משוא פנים, אולם ראוי שדין זה ייעשה מתוך כבוד וענווה רבה, וכפי שממשיך הרב עובדיה יוסף (שם): "ובאמת שאף על פי שהורשינו לחלוק על דברי הפוסקים האחרונים, כשיש לנו ראיות נכונות, והכרעות מיוסדות על אדני פז, מכל מקום צריכים לשלוט ברוחנו לדבר בענוה טהורה, בחרדת קודש ובהכנעה יתירה. וכמ"ש בירושלמי (פרק קמא דשבת הלכה ב'): כל האומר שמועה מפי אומרה יהא רואה בעל השמועה כאילו עומד כנגדו. ע"ש. והגר"ח מוולוז'ין בספר רוח חיים (בפרק קמא דאבות משנה ד') כתב שאף על פי שניתן לנו רשות ללחום מלחמתה של תורה, עם כל זה יזהר בנפשו מלדבר בגאווה וגודל לבב באשר מצא מקום לחלוק על רבו, וידמה בנפשו כי גדול הוא כרבו, או כמחבר הספר שהוא אשר השיג עליו, אך בענוה יתירה וכו'.

הרב אלישיב קנוהל ז"ל וספרו "איש ואשה"

לרשימת החכמים שמידותיהם היו מרכיב חשוב בהתקבלות ספרם ופסקיהם, נוכל להוסיף גם את הרב אלישיב קנוהל ז"ל. הענווה, הנינוחות והאמת, שכה ניכרים בכתיבתו של הרב אלישיב - יחד עם האחריות לנושא כה עדין כנושא ספרו "איש ואשה" - בולטים מאוד בכתיבתו, ודומה כי לפיכך זכה שיתקבל ספרו בציבור הרחב.

סיכום

- א. בתוך מערכת הפסיקה ישנם כללי הכרעה קבועים ומוגדרים - מהם התקפים בכלל התחומים ומהם המתייחדים לנושא מסוים - אך ישנם גם כללי הכרעה שאינם נזכרים במפורש בתור כללי פסיקה אך הם שזורים בינות למשא ומתן ההלכתי והפוסקים מתייחסים אליהם כעניין ברור המשפיע על הפסיקה.
- ב. אחד מן הכללים הללו אלה הוא מרכיב מידותיו של החכם ואישיותו המשפיע על ההכרעה כמותו. מרכיב זה בא לידי ביטוי גם בהתקבלות ספרו של חכם בציבור הרחב כספר מרכזי או כחיבור שהלכה כמותו בכל מקום.
- ג. בכמה הקשרים נזכר כלל זה באופן מפורש: במחלוקות בית הלל ובית שמאי שבהן נקבעה הלכה כבית הלל, לגבי דוד המלך, לגבי מעמדו של ר' יהודה הנשיא כעורך המשנה, לגבי ר' יהודה במחלוקותיו עם ר' מאיר, לגבי הרמב"ם שהלכה כמותו במחלוקותיו עם הראב"ד, ולגבי ה"שולחן ערוך".
- ד. כמה הסברים הוצעו להשפעתו של מרכיב זה על פסיקת ההלכה. מהר"ל הסביר כי מידת הכעס מונעת מהאדם לכוון לאמת וליושר, אף שהוא חכם וחריף כבני בית שמאי. לפי החיד"א, הענווה מביאה את החכם לבחינה מאומצת יותר של דבריו ולמציאת האמת. הרב מרדכי אליהו והרב עובדיה יוסף הוסיפו כי הלימוד של חכם שמידותיו מתוקנות מקבל סיוע שמימי, והוא הדין לגבי התקבלות דבריו. הרב עובדיה יוסף למד מכל זאת כי פוסק חייב להכיר את דברי הפוסקים שקדמו לו ולדון בדבריהם מתוך כללי ההלכה, ואף להעיר מתוך ענווה, וכך יזכה לכוון לאמיתתה של תורה.

עיין שם. וקל וחומר שלא יעיז לדבר גבוהה נגד גדולי עולם אשר קטנם עבה ממתינו, ואמר רז"ל (יומא ט): טובה צפרנן של ראשונים מכרסם של אחרונים, וכמה התמרמר מרן החיד"א במחבר"ר א"ח (סימן קנ"ג) ובשו"ת חיים שאל חלק ב' (סימן ל"ח אות ע"ד) נגד הגאון יעב"ץ על אשר הטיח דברים קשים נגד הרמב"ן ושאר ראשונים. עיין שם. ועיין עוד בספר רב פעלים חלק א' בפתיחה. (וכמו שכתבתי לעיל). וידועים דברי המפרשים על דברי רבותינו ז"ל (שבת קי"ב:): אם ראשונים כבני מלאכים אנו כבני אדם, ואם ראשונים בני אדם אנו כחמורים, ולא כחמורו של ר' חנינא בן דוסא ור' פנחס בן יאיר".

מידות החכם ואישיותו כגורמים להכרעה הלכתית כמותו

ה. בספרו של הרב אלישיב קנוהל ז"ל, "איש ואשה", ניכרות הענווה, הנינוחות והאמת שליוו את אישיותו, ודומה שאף מרכיבים אלה סייעו להתקבלות ספרו בציבור הרחב.